

تعلیم و تربیت شش وجهی و مبانی فلسفی آن

امیر مرادی

استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان

مکاتب و اندیشمندان تعریف‌های متعددی از مفهوم تربیت ارائه کرده‌اند، اما در سند تحول بنیادین تربیت عبارت است از «فرایند تعاملی زمینه‌ساز تکوین و تعالی پیوسته هویت متریان به‌صورتی یکپارچه و مبتنی بر نظام معیار اسلامی، به‌منظور هدایت ایشان در مسیرآماده‌شدن جهت تحقق آگاهانه و اختیاری مراتب حیات طیبه در همه ابعاد» (مبانی نظری سند تحول بنیادین، ۱۳۹۰: ۱۲۹).

مفهوم تربیت باچنین تعریفی واجد چند خصوصیت اساسی است که شامل تکیه بر نظام معیار اسلامی، توجه به مفاهیم اساسی قرآنی، تأکید بر تکوین و تعالی پیوسته هویت، تأکید بر درک و آگاهی، توجه به عنصر آزادی و اختیار، همه‌جانبه‌نگری، اعتدال و توازن، توجه به شکوفایی هم‌سوی فطرت با رشد استعدادها، و تنظیم متعادل امیال و عواطف، توجه به ایجاد آمادگی برای حیات طیبه، تأکید بر حیث اجتماعی تربیت و یکپارچگی.

یکی از ویژگی‌های اساسی مورد توجه در تعریف تربیت، ایجاد آمادگی در متریان برای تحقق حیات طیبه در همه ابعاد است. حیات طیبه وضع مطلوب زندگی بشر بر اساس نظام معیار ربوبی است. این نظام معیار با انتخاب و التزام آگاهانه و اختیاری در همین زندگی دنیایی و در جهت تعالی آن از سوی خداوند به انسان اعطا می‌شود و تحقق آن باعث دستیابی به غایت اصیل زندگی انسان، یعنی قرب الی‌الله خواهد شد. از سوی دیگر، هدف عام تعلیم و تربیت اسلامی به‌دست‌دادن آگاهی‌ها، مهارت‌ها و به فعلیت رساندن استعدادها، انسان در جهت قرب الهی است و بنابر مبانی انسان‌شناختی، همه قابلیت‌ها و ظرفیت‌های وجودی انسان در قرب به خداوند تأثیر دارند. اما انسان‌ها صرف‌نظر از ویژگی‌ها و تفاوت‌هایی که در نیازهای آموزشی و استعدادها با یکدیگر دارند، ابعاد و جوانب مشترک و متنوعی دارند که مطالعه و بررسی دقیق این استعدادها و نیازمندی‌های مشترک مستلزم تفکیک ابعاد و جوانب آن است. به همین دلیل است که در دانش تربیت نیز برای فرایند تربیت ساحت‌های متعددی در نظر گرفته می‌شود

و حوزه‌های خاص تربیت به این وسیله از یکدیگر تفکیک می‌شوند.

ساحت در زبان عربی به معنای میدان و صحنه است و در زبان فارسی به معنای محوطه، عرصه، حیاط خانه و میدان به‌کار می‌رود (لغت‌نامه دهخدا). در تعلیم و تربیت، ساحت به حوزه و محدوده‌ای از فعالیت‌های تعلیم و تربیت گفته می‌شود که ناظر به پرورش بخشی از استعدادها و بینش‌ها، مهارت‌ها و توانایی‌های مشترک باشد (داودی و کارآمد، ۱۴۰۰: ۱۵۲)، مشروط بر آنکه اولاً این حوزه‌ها در عرض یکدیگر باشند و ثانیاً برای انسان، از آن جهت که انسان است، در نظر گرفته شده باشند (نوروزی‌نژاد و طباطبایی، ۱۳۹۹: ۵۶). در مبانی نظری سند تحول بنیادین شش ساحت تربیت بیان شده‌اند که شامل ساحت‌های تربیتی «اعتقادی، عبادی و اخلاقی، زیستی و بدنی، سیاسی و اجتماعی، اقتصادی و حرفه‌ای، علمی و فناوری، و هنری و زیبایی‌شناختی» می‌شوند. در ادامه هر ساحت را تشریح خواهیم کرد.

مثال‌هایی برای اجرایی کردن آن با تمرکز بر دوره ابتدایی می‌آوریم.

۱. ساحت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی:

بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی است که ناظر به خودشناسی، خداشناسی، ایمان به خداوند و باور به معاد، نبوت و سایر معتقدات دینی، انتخاب آگاهانه و اختیاری دین حق، التزام (عملی) آگاهانه و اختیاری نظام معیار دینی در همه شئون زندگی (تقید اختیاری به احکام و ارزش‌های دینی و

خود و دیگران؛ کسب بصیرت نسبت به سبک زندگی؛ ارتقای سلامت و ایمنی افراد جامعه و حفاظت از محیط زیست. رویکرد این ساحت نیز تعامل مستمر روح و بدن با این توضیح است که در این جهت گیری روح و بدن رابطه ای بنیادین، عمیق و در اصل هستی دارند (اسراء، ۸۵؛ مؤمنون، ۱۴).

۳. ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی

بر ارتباط مناسب با دیگران (اعضای خانواده، خویشاوندان و همسایگان)، تعامل با دولت و نهادهای مدنی و سیاسی (قانون مداری، مسئولیت پذیری، مشارکت سیاسی و اجتماعی)، کسب دانش و اخلاق اجتماعی، مهارت های ارتباطی (بردباری، وفاق و همدلی، درک و فهم سیاسی و اجتماعی، تفاهم بین المللی، حفظ وحدت و تفاهم ملی) ناظر است. اهداف این ساحت عبارت اند از: بازشناسی، حفظ و اصلاح آداب، رسوم، هنجارها و ارزش های جامعه؛ درک موقعیت اجتماعی و سیاسی خود؛ توسعه آزادی و مرتبه وجودی خویش و دیگران؛ آمادگی برای تشکیل خانواده و حفظ و تداوم آن؛ کسب شایستگی هایی نظیر رعایت قانون، مسئولیت پذیری، مشارکت و بازشناسی فرهنگ و تمدن اسلامی. رویکرد این ساحت نیز عضویت فضیلت مدارانه در خانواده و جامعه صالح است.

برای اجرایی کردن ساحت فوق در دوره ابتدایی می توان اهداف زیر را مدنظر قرار داد.
- تربیان با آگاهی از حقوق و مسئولیت های خود در زندگی خانوادگی و اجتماعی، بتوانند از قوانین و مقررات به صورت آزادانه و سازنده پیروی کنند.
- مهارت های شهروندی را فرا گیرند و نقش ها و وظایف خود را در قبال جامعه انجام دهند.

۴. ساحت تربیت اقتصادی و حرفه ای

به توانایی آدمی در تدبیر امر معاش و تلاش اقتصادی و حرفه ای (فهم مسائل اقتصادی، التزام به اخلاق حرفه ای، توان کارآفرینی، پرهیز از بطالت و بیکاری، رعایت بهره روری، اهتمام به بسط عدالت اقتصادی، مراعات قوانین کسب و کار و احکام معاملات) ناظر است. اهداف این ساحت شامل تدبیر امر معاش و زندگی اقتصادی، فهم مسائل اقتصادی و رعایت الگوهای ملی تولید، توزیع و مصرف منابع و کالاها و خدمات، مراعات قوانین و احکام معاملات و انتخاب شغل متناسب با توانایی ها و علاقه های خود است. رویکرد این ساحت نیز جهت گیری کل نگر و تلفیقی در چارچوب نظام معیار اسلامی است.

اصول و آداب اخلاقی در زندگی) و خودسازی بر اساس نظام دینی (حفظ کرامت، خویشن داری، تعدیل عواطف و تمایلات طبیعی، کسب فضائل اخلاقی و پیشگیری از تکوین رذایل غیر اخلاقی) است.

اهداف این ساحت شامل پذیرش آزادانه و آگاهانه دین اسلام، ارتقای ابعاد معنوی خویش و دیگران، خودشناسی و دیگرشناسی برای پاسخ گویی به نیازها و محدودیت های خویش و دیگران، تلاش برای خودسازی و اصلاح دیگران، به کارگیری مؤثر و سازنده دین و اخلاق در تمام ابعاد فردی و اجتماعی زندگی است (مبانی نظری سند تحول بنیادین، ۱۳۹۰: ۱۵۴).

رویکرد این ساحت بر فطرت مداری، عقلانیت محوری، مشارکت، انعطاف پذیری، فعال بودن، مسئله محوری و چندبعدی بودن مبتنی است (نوروزی نژاد و طباطبایی، ۱۳۹۹: ۵۶).

به منظور اجرایی کردن ساحت در دوره اعتقادی، عبادی و اخلاقی ابتدایی می توان اهداف زیر را برای متریان مدنظر قرار داد.
- مفاهیم دینی را درک و فهم کنند، بپذیرند و به پایبندی به آن ها علاقه مند باشند.
- آموزه های دینی را بدانند، دوست بدارند و رعایت کنند (مانند احترام به والدین و معلمان و بزرگ ترها راست گویی)
- روحوانی و روان خوانی قرآن را بیاموزند و دستورات آن را در زندگی به کار گیرند.

۲. ساحت تربیت زیستی و بدنی

این ساحت به حفظ و ارتقای سلامت و بهداشت جسمی و روانی خود و دیگران، تقویت قوای جسمی و روانی، مبارزه با عوامل ضعف و بیماری، حفاظت از محیط زیست و احترام به طبیعت ناظر است. مهم ترین اهداف آن عبارت اند از: درک ویژگی های زیستی خود و پاسخ گویی به نیازهای جسمی و روانی خویش؛ ارتقای سلامت و بهداشت جسمی و روانی

برای اجرایی کردن مفاهیم این ساحت در دوره ابتدایی می توان اهداف زیر را برای متریان مدنظر قرار داد:
- با شناسایی ویژگی ها، نیازها و توانمندی های خود، سلامت و شادابی شان را بیشتر کنند.
- با شرکت در فعالیت های ورزشی و تفریحات سالم بر سلامت خود و دیگران بیفزایند.
- با توجه به محیط زیست خود، سلامت خود و دیگران را حفظ کنند.

درک زیبایی‌های جهان آفرینش به منزله مظاهر کمال الهی؛ زیباسازی محیط زندگی و پیراستن آن از انواع زشتی‌ها. رویکرد این ساحت تربیت هنری موضوع محور به مثابه رویکرد اصلی رویکرد دریافت احساس و معنا به منزله رویکرد مکمل است.

در حوزه عملیاتی، اهداف این ساحت در دوره ابتدایی عبارت است از اینکه متربیان بتوانند:
- جایگاه مؤلفه‌های زیبایی‌ساز پیرامون خود را درک کنند و بهبود بخشند.
- با خلق آثار هنری قدرت تخیل، تجسم و ایده‌پردازی‌شان را پرورش دهند.
- با یادگیری اصول زیبایی‌شناختی، پدیده‌های طبیعی و هنری را ارزیابی کنند.

نتیجه‌گیری

در متن مبانی نظری تحول بنیادین، چرایی و چگونگی طراحی ساحت‌های شش‌گانه بیان نشده است، اما بر اساس دلالت‌های برگرفته از برنامه درسی ملی در خصوص عرصه‌های چهارگانه ارتباط آدمی (خود، خدا، خلق و خلقت) می‌توان دریافت، تقسیم‌بندی قیاسی و واقعی می‌تواند مبانی محکمی برای عرصه‌های تربیت قرار گیرد. همچنین، مصداق ساحت‌های شش‌گانه و عرصه‌های چهارگانه ارتباط آدمی یکی دانسته شده‌اند. این دو تعبیر بیان‌کننده یک واقعیت هستند و آن اینکه اهداف تربیتی باید محقق شوند. در نتیجه تمام جنبه‌های زندگی فردی و جمعی انسان با یکدیگر ارتباط دارند و به‌ویژه ساحت اعتقادی، عبادی و اخلاقی نوعی تداخل و هم‌پوشی با سایر جنبه‌های زندگی دارد. لذا تقسیم‌شون حیات بشر به ساحت‌های شش‌گانه مذکور موضوعی اعتباری است و باید با عنایت به این نکته مهم تعبیر و تفسیر شود.

منابع

۱. قرآن مجید.
۲. داودی، محمد؛ کارآمد، حسین (۱۴۰۰). فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی. انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. قم.
۳. نوروزی‌نژاد، محمد؛ طباطبایی، مینو (۱۳۹۹). رویکرد تعلیم و تربیت اسلامی در ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین نظام آموزش و پرورش. فصلنامه بین‌المللی میان‌رشته‌ای و بین‌الادبیاتی Pure Life. سال ۷. شماره ۲۱. خرداد: ۳۵-۶۳.
۴. مبانی نظری سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش (۱۳۹۰). وزارت آموزش و پرورش.

پادکست مبانی فلسفی ساحت‌های شش‌گانه تعلیم و تربیت

به‌منظور اجرایی کردن این ساحت در دوره ابتدایی می‌توان این اهداف را برای متربیان مدنظر قرار داد.
- مفاهیم اقتصادی مانند تولید، توزیع و مصرف را درک کنند.
- پس از آشنایی با مفاهیم کارآفرینی، خلاقیت و قدرت تخیل، مهارت‌های آن‌ها را هم کسب کنند.
- سبک زندگی‌شان را با کار و تلاش، امانت‌داری، درستکاری و پرهیز از اسراف شکل دهند.

۵. ساحت تربیت علمی و فناوری

به توانمندی افراد جامعه در شناخت، بهره‌گیری و توسعه نتایج خردورزی و تجربه متراکم بشری در انواع دانش و فناوری (فهم انواع دانش‌های مفید و لازم برای زندگی، به‌کارگیری شیوه تفکر علمی و منطقی در حل مسائل، تقویت تفکر انتقادی، و کسب دانش فناورانه برای بهبود کیفیت زندگی) ناظر است. اهداف این ساحت شامل شناخت و بهره‌گیری از نتایج تجربه‌های علمی بشری، بهره‌گیری و ارزیابی از یافته‌های علمی، طراحی و اجرای آگاهانه فعالیت‌های علمی-پژوهشی، درک، کشف و تفسیر پدیده‌ها و رویدادهاست. رویکرد این ساحت جهت‌گیری کل‌نگر و تلفیقی در چارچوب نظام اسلامی است.

در حوزه عملیاتی، اهداف این ساحت در دوره ابتدایی به این شرح است که متربیان:
- مهارت‌های جست‌وجوی علمی را فراگیرند و در حل مسائل زندگی به‌کار ببرند.
- ایده‌ها و یافته‌های علمی و پژوهشی‌شان (فردی و گروهی) را با دیگران به مشارکت بگذارند.
- راه‌حل‌های علمی و پژوهشی را برای پاسخ به کنجکاوی‌های خود به کار گیرند.

۶. ساحت تربیت زیبایی‌شناختی و هنری

ناظر به فعالیت قوه خیال و بهره‌مندی از عواطف، احساسات و ذوق زیبایی‌شناختی (درک و تقدیر از موضوعات و افعال دارای زیبایی مادی یا معنوی) و توان خلق آثار هنری و قدردانی از آثار و ارزش‌های هنری است. اهداف این ساحت عبارت‌اند از: فهم پدیده‌ها و هدف رویدادهای طبیعت؛ رمزگشایی و رمزگردانی از پدیده‌های آشکار و پنهان طبیعت؛ پرورش حواس و تخیل برای بازخوانی فطرت الهی خویش؛